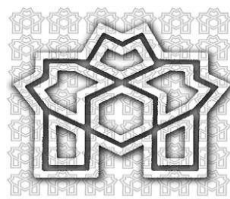

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مطالعات منطقه‌ای خاورمیانه و شمال آفریقا

عنوان:

«تأثیرات ژئوپلیتیک لبنان بر روابط خارجی این کشور»

نگارش:

نگار طاهرخانی

استاد راهنما:

دکتر اصغر جعفری ولدانی

استاد مشاور:

دکتر حسین سلیمی

بهمن ماه ۱۳۹۰

این پایان نامه را به پاس همدلی ها، همگامی ها و همراهی های بی دریغشان

تقدیم میکنم به پدر و مادر بی نظیرم، تنها خواهرم، همسر مهربانم و

خانواده‌ی با محبتش.

سپاسگزار خالقی هستم که وجودم از اوست و کسانی که باز هم به نوعی سرآغاز تولد من هستند؛ از یکی زاده میشوم و از دیگری جاودانه. استادی که سپیدی را بر تخته سیاه زندگیم نگاشت و پدر و مادری که تار مویی از ایشان بپای من سیاه نماند.

شایسته است که مراتب تقدیر خود را نثار محضر اساتید فرهیخته و فرزانه جنابان: دکتر جعفری ولدانی، دکتر سلیمی و دکتر طباطبایی تقدیم بدارم. بزرگوارانی که با نکاتی دلاویز و بیانی شیوا، صحیفه‌های سخن را علم پرور نمودند و همواره راهنما و راه‌گشای نگارنده در اتمام و اکمال پایان نامه بوده‌اند. همچنین از پدر، مادر و همسر مهربانم که با حمایت‌های همه جانبه خود راه را برای پیشرفت اینجانب هموار کردند و سبب گردیدند تا مراتب تحصیلی را به نحو احسن به پایان برسانم قدردانی مینمایم. به امید آن که دانش کسب شده را بتوانم با توفیق الهی خدمت به خلق همراه نمایم.

بر منتهای همت خود کامران شدم

شکر خدا که هر چه طلب کردم از خدا

چکیده:

سیاست خارجی کشورها تحت تاثیر مجموعه‌ای بسیار پیچیده از عوامل و متغیرها شکل می‌گیرد که ارتباطی متقابل با یکدیگر دارند، با این توضیح که تصور کلی تصمیم‌گیرندگان عرصه سیاست خارجی از سیاست بین‌المللی و درک و برداشت آنها از منافع ملی و قدرت ملی، نقش تعیین‌کننده‌ای در جهت‌گیرهای کلان آنان دارد، جغرافیای سیاسی و ویژگی‌های ژئوپلیتیکی کشورها همواره به عنوان یکی از عوامل مهم و تأثیرگذار بر سیاست خارجی کشورها محسوب شده است. این تحقیق در پی یافتن رابطه بین دو متغیر ژئوپلیتیک لبنان و چالش‌ها و فرصت‌های به وجود آمده در روابط خارجی این کشور می‌باشد. به رغم اینکه عوامل بسیاری در شکل‌گیری سیاست خارجی لبنان نقش داشته‌اند اما تاثیر ویژگی‌های ژئوپلیتیکی آن بر روابط خارجی‌اش، چه با همسایگان و چه با قدرت‌های فرامنطقه‌ای، از این جهت مهم تلقی می‌شود که فرصت‌ها و چالش‌هایی را توأمان خلق نموده اما بحران‌های ناشی از این گذر امنیت ملی و استقلال لبنان را آسیب‌پذیر ساخته است. موقعیت جغرافیایی لبنان و واقع شدنش در محل تلاقی سه قاره، جایگاه ژئوپلیتیکی آن در روند جنگ‌های اعراب و اسرائیل، حضور تعداد کثیری از پناهندگان فلسطینی که سبب حملات مکرر نیروهای اسرائیلی و اشغال بخش‌هایی از جنوب لبنان گردیده‌اند، استقرار و فعالیت جنبش حزب‌الله در جنوب سرزمین لبنان و اتحاد این جنبش با کشورهای سوریه و جمهوری اسلامی ایران، در کنار تاریخ استعماری که از جانب کشورهای فرامنطقه‌ای بر این مرز و بوم گذشته است همگی حکایت از این مسأله دارد که صرف داشتن موقعیت مناسب جغرافیایی برای یک کشور امتیاز ایجاد نمی‌نماید بلکه نوع بهره‌وری از این جایگاه همراه با انسجام داخلی و ثبات در حاکمیت سیاسی دولت است که می‌تواند فرصت‌های ناشی از این گذر را بر بحران‌های آن فزونی دهد. پژوهش حاضر در پی بررسی چارچوب مذکور در مورد کشور لبنان می‌باشد.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک، سیاست خارجی، بحران لبنان، امنیت ملی.

فهرست مطالب:

فصل اول: طرح و کلیات تحقیق	۱
۱-مقدمه :	۲
۲-طرح مسأله :	۳
۳-سوال و فرضیه تحقیق :	۷
۴-تعریف عملیاتی متغیرها و مفاهیم به کاررفته در تحقیق :	۷
الف: تعریف عملیاتی متغیر مستقل- (ژئوپلیتیک لبنان) :	۷
ب: تعریف عملیاتی متغیر وابسته_ (چالشها و فرصتهای به وجود آمده در روابط خارجی لبنان) :	۹
ج-تعریف مفاهیم به کاررفته در تحقیق :	۱۰
۵- ضرورت‌های انتخاب موضوع :	۱۱
۶- اهداف مورد نظر از انتخاب موضوع :	۱۲
۷-جنبه‌های نوآوری و بدیع بودن موضوع :	۱۲
۸-موانع، مشکلات و محدودیت‌های پژوهش :	۱۲
۹-روش گردآوری اطلاعات و داده‌ها :	۱۲
۱۰-روش پژوهش :	۱۳
۱۱-سوابق پژوهش :	۱۳
۱۲-سازماندهی پژوهش :	۱۵
فصل دوم: مبانی نظری در ژئوپلیتیک	۱۶
۱_ ژئوپلیتیک :	۱۷
۱-۱-ماهیت و موضوع ژئوپلیتیک :	۱۷
۱-۲- تعاریف ژئوپلیتیک :	۱۹

نتیجه گیری از تعاریف :	۲۱
۱-۳- مفاهیم اساسی در ژئوپلیتیک :	۲۲
۲- تحولات ژئوپلیتیک :	۲۸
۳- بررسی شاخص ترین نظریه های ژئوپلیتیک :	۳۵
۴- عوامل مؤثر در ژئوپلیتیک :	۵۴
۴-۱- عوامل ثابت :	۵۵
۴-۱-۱- موقعیت جغرافیایی :	۵۵
۴-۱-۲- فضا و تقسیمات آن :	۵۷
۴-۱-۳- وسعت خاک :	۵۸
۴-۱-۴- وضع توپوگرافی : (هندسه زمین)	۵۸
۴-۱-۵- شکل کشور:	۶۰
۴-۲- عوامل متغیر :	۶۱
۴-۲-۱- جمعیت :	۶۱
۴-۲-۲- منابع طبیعی :	۶۲
۴-۲-۳- نهادهای سیاسی، اجتماعی :	۶۴
۵- چارچوب نظری انتخاب شده برای این پژوهش :	۶۴
فصل سوم: ژئوپلیتیک لبنان	۶۷
۱_ جایگاه لبنان در اندیشه های ژئوپلیتیک :	۶۸
۲- موقعیت ژئوپلیتیکی و استراتژیکی لبنان در منطقه و جهان :	۶۹
۲-۱- موقعیت ارتباطی و حمل و نقل :	۷۱
۲-۲- موقعیت کنترلی، همجواری با مناطق بحرانی :	۷۴
۲-۳- موقعیت هیدروپلیتیک :	۷۷
۳- عوامل ثابت در ژئوپلیتیک لبنان :	۷۹

- ۳-۱- موقعیت جغرافیایی لبنان : ۸۰
- ۳-۲- وضع توپوگرافی لبنان : ۸۱
- ۳-۲-۱- ناهمواریهای لبنان : ۸۱
- ۲-۳-۲- مرزهای لبنان : ۸۲
- ۳-۲-۳- شبکه آبهای لبنان : ۸۵
- ۳-۳- شکل و وسعت کشور لبنان : ۸۷
- ۴- عوامل متغیر در ژئوپلیتیک لبنان : ۸۷
- ۴-۱- جمعیت کشور لبنان : ۸۷
- ۴-۱-۱- مهاجرت : ۸۹
- ۴-۱-۲- اقوام و نژادها : ۹۱
- ۴-۲- منابع طبیعی در لبنان : ۹۱
- ۴-۲-۱- صنایع و معادن : ۹۲
- ۴-۲-۲- کشاورزی : ۹۴
- ۴-۲-۳- انرژی : ۹۶
- ۴-۲-۴- جهانگردی (صنعت گردشگری) : ۹۸
- ۴-۲-۵- شاخصهای اقتصادی در لبنان : ۱۰۱
- ۴-۳- نهادهای سیاسی اجتماعی در لبنان : ۱۰۶
- ۴-۳-۱- پیشینه پیدایش احزاب سیاسی در لبنان : ۱۰۷
- ۴-۳-۲- وضعیت و تقسیم بندی گروه های سیاسی در لبنان : ۱۰۷
- ۴-۳-۳- قانون اساسی و تحولات آن در کشور لبنان : ۱۱۲
- ۴-۳-۴- تقسیمات اداری و کشوری در لبنان : ۱۱۴
- فصل چهارم: نقش عوامل ژئوپلیتیک در مناسبات لبنان با کشورهای منطقه (سوریه، ایران، اسرائیل) . ۱۱۶**
- ۱- پیشینه تاریخی روابط لبنان و سوریه با تأکید بر نقش عامل ژئوپلیتیک : ۱۱۸

- ۲- تاثیر عمده ترین عوامل ژئوپلیتیکی در مناسبات لبنان با سوریه : ۱۲۰
- ۲-۱ اختلاف بر سر منابع آبی (بهره برداری از رودخانه عاصی) : ۱۲۱
- ۲-۲ اختلاف یا نقاط اشتراک در حوزه اقلیتها (تأثیر عامل ژئوپلیتیک شیعه در روابط سوریه و لبنان) : ۱۲۲
- ۲-۳ درگیریهای حاصل از مرز مشترک و همجواری لبنان با مناطق بحران زا که امنیت ملی سوریه را تهدید میکند : ۱۲۵
- ۲-۳-۱ مهاجرت و فعالیت گروههای مسلح فلسطینی در لبنان و امنیت ملی سوریه : ۱۲۵
- ۲-۳-۲ حضور و نفوذ اسرائیل در لبنان و امنیت ملی سوریه : ۱۲۷
- ۲-۴ عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر بر شکل گیری سیاست خارجی سوریه در بحران لبنان (م ۱۹۹۰-۱۹۷۵) : ۱۳۰
- ۲-۵ نقش عوامل ژئوپلیتیکی منطقه در شکل گیری توافقنامه «طائف» و تأثیر این پیمان در سیاست خارجی سوریه نسبت به لبنان : ۱۳۱
- ۲-۶ مصادیقی از درگیریهای مرزی لبنان و سوریه : ۱۳۲
- ۳- پیشینه تاریخی روابط ایران و لبنان با تاکید بر نقش عامل ژئوپلیتیک : ۱۳۳
- ۴- تاثیر عمده ترین عوامل ژئوپلیتیکی در مناسبات لبنان با ایران : ۱۳۶
- ۴-۱ نقش آفرینی حوزه اقلیتها (پیوند تاریخی جامعه شیعیان لبنان با ایران) : ۱۳۶
- ۴-۲ تأثیرات ناشی از همسایگی لبنان با سرزمین های دیگر : ۱۳۸
- ۴-۲-۱ تأثیر همسایگی لبنان با اسرائیل در روند مناسبات جمهوری اسلامی ایران و لبنان : ۱۳۸
- ۴-۲-۲ تأثیر همسایگی لبنان با سوریه در روند مناسبات جمهوری اسلامی ایران و لبنان : ۱۴۰
- ۴-۳ تأثیر استقرار جنبش حزب الله در جنوب لبنان بر روابط جمهوری اسلامی ایران و لبنان : ۱۴۲
- ۵- پیشینه تاریخی روابط لبنان با اسرائیل و اختلافات مرزی ما بین آنها با تاکید بر نقش عامل ژئوپلیتیکی : ۱۴۵
- ۶- تأثیر عمده ترین عوامل ژئوپلیتیکی در مناسبات لبنان و اسرائیل : ۱۴۸
- ۶-۱ اختلاف بر سر منابع آبی : ۱۴۸
- ۶-۲ نقش آفرینی حوزه اقلیتها : ۱۵۱
- ۶-۳ تأثیرات ناشی از همجواری لبنان با سرزمین های دیگر : ۱۵۳
- ۶-۳-۱ تأثیر همسایگی لبنان با سوریه در روند روابط لبنان و اسرائیل : ۱۵۳

- ۲-۳-۶ تأثیر همسایگی لبنان با فلسطین اشغالی در روند روابط لبنان و اسرائیل : ۱۵۵.....
- ۴-۶ استقرار تشکیلات حزب الله در جوار مرزهای شمالی اسرائیل و اتحاد این جنبش با جمهوری اسلامی ایران : ۱۵۷..
- فصل پنجم: نقش عوامل ژئوپلیتیک در مناسبات لبنان با کشورهای فرامنطقه (فرانسه، آمریکا) ۱۶۱**
- ۱- پیشینه شکل گیری لبنان با تاکید بر نقش عوامل ژئوپلیتیک : ۱۶۵.....
- ۱-۱ جایگاه جغرافیایی سرزمین لبنان در گذشته : ۱۶۶.....
- ۱-۲ شروع توجه کشورهای استعمارگر غربی به لبنان به دلیل موقعیت برتر ژئوپلیتیک آن : ۱۶۶.....
- ۳-۱ نفوذ اقلیت مذهبی مسیحی مارونی در لبنان با حمایت غرب- نقش آفرینی حوزه اقلیتها : ۱۶۷.....
- ۲- پیشینه سلطه فرانسه بر لبنان بعد از جنگ جهانی اول با تاکید بر نقش عوامل ژئوپلیتیک : ۱۶۸.....
- ۳- تأثیر عمده ترین عوامل ژئوپلیتیکی در مناسبات لبنان و فرانسه : ۱۷۰.....
- ۳-۱ نقش عوامل ژئوپلیتیک در روابط فرانسه و لبنان در دوران تحت الحمایگی- نقش آفرینی حوزه اقلیتها : ۱۷۰.....
- ۳-۲ نقش عوامل ژئوپلیتیک در روابط فرانسه و لبنان در دوران جنگ جهانی دوم- رقابت قدرتهای استعمارگر برای تسلط بر موقعیت ممتاز لبنان : ۱۷۲.....
- ۳-۳ نقش عوامل ژئوپلیتیک در روابط فرانسه و لبنان در دوران کسب استقلال- ایجاد مانع در راه استقلال یابی این سرزمین به دلیل امتیازات ژئوپلیتیکی آن : ۱۷۳.....
- ۴-۳ نقش عوامل ژئوپلیتیک در روابط فرانسه و لبنان در دهه های اخیر- نقش همسایگان لبنان و اقلیتها : ۱۷۴.....
- ۴- پیشینه ورود آمریکا به منطقه خاورمیانه با تاکید بر نقش عوامل ژئوپلیتیک- دستیابی به منابع انرژی : ۱۷۶.....
- ۵- تأثیر عمده ترین عوامل ژئوپلیتیکی در مناسبات لبنان و آمریکا : ۱۷۹.....
- ۵-۱ نقش عوامل ژئوپلیتیک در روابط آمریکا و لبنان در دوران کسب استقلال- حمایت آمریکا از خروج نیروهای فرانسه از لبنان در جهت مهیا شدن زمینه تسلط خودش بر این قلمروی حساس جغرافیایی : ۱۷۹.....
- ۵-۲ نقش عوامل ژئوپلیتیک در روابط آمریکا و لبنان از زمان تشکیل جمهوری لبنان- مساله تقسیم فلسطین به عنوان همسایه لبنان : ۱۸۰.....
- ۳-۵ نقش عوامل ژئوپلیتیک در روابط آمریکا و لبنان در ابتدای دهه ۱۹۵۰م- پیمان بغداد و ژئوپلیتیک منطقه : ۱۸۱..
- ۴- ۵ نقش عوامل ژئوپلیتیک در مداخله نظامی آمریکا در لبنان در سال ۱۹۵۸م : ۱۸۲.....
- ۵-۵ تأثیرات ناشی از همسایگی لبنان با سرزمینهای دیگر در روابط آمریکا و لبنان : ۱۸۵.....

- ۱-۵-۵ همسایگی لبنان با اسرائیل که متحد درجه اول آمریکا در منطقه است : ۱۸۵
- ۲-۵-۵ همسایگی لبنان با سوریه که مخالف سیاست‌های آمریکا می‌باشد : ۱۹۰
- ۶-۵ استقرار مهره حزب الله در جنوب لبنان و تأثیر آن در جریان بحران ۱۹۸۳م در سیر روابط آمریکا و لبنان : ... ۱۹۲
- ۷-۵ نقش عوامل ژئوپلیتیک در مناسبات آمریکا و لبنان در سالهای اخیر : ۱۹۳
- نتیجه‌گیری..... ۱۹۸
- منابع و ماخذ ۲۰۶

فهرست نقشه‌ها:

- نقشه ۱-۳ (موقعیت ژئوپلیتیکی لبنان در منطقه خاورمیانه) ۷۰
- نقشه ۲-۳ (وضعیت مرزهای لبنان) ۸۴
- نقشه ۱-۴ (موقعیت رودخانه لیطانی در لبنان) ۱۵۰

فصل اول:

طرح و کلیات تحقیق

۱- مقدمه:

در منطقه خاورمیانه، لبنان کشور پیچیده‌ای است. در عین حال که این سرزمین در محل تلاقی سه قاره اروپا، آسیا و آفریقا قرار گرفته است، اقوام و گرایش‌های دینی گوناگونی را در خود جای داده و با وجود آن که در زمره واحدهای مستقل سیاسی جهان عرب به شمار می‌رود، تنوع زبانی در آن به وفور مشاهده می‌گردد. در واقع لبنان سرزمینی است، حاوی پدیده‌های متضاد و گوناگون به نحوی که ریشه بسیاری از مشکلات خاورمیانه را باید در این قلمروی کوچک جستجو نمود. جمیع این موارد درک و تحلیل مسائل این کشور را دشوار نموده است. با این همه از جاذبه‌های مذهبی، فرهنگی و جغرافیایی آن نمی‌توان صرف نظر کرد. (گلی زواره، ۱۳۸۱: ۴۲۳)

نکته اصلی اینجاست که موقعیت ممتاز ژئوپلیتیکی و جایگاه جغرافیایی ویژه این سرزمین بیش از آنکه برایش امتیاز تلقی شود، سبب خلق بحران‌هایی هم از جانب همسایگان و هم از جانب کشورهای فرامنطقه‌ای گردیده است. در واقع ردپای عوامل ژئوپلیتیکی در تاریخ سیاسی لبنان و آنچه که بر این مرز و بوم گذشته است، کاملاً مشهود می‌باشد. لذا در این پژوهش به شناخت کشور مذکور به لحاظ ژئوپلیتیکی و بحران‌هایی که از گذر وضعیت جغرافیایی برایش خلق گردیده است، پرداخته میشود. در مطالعه موقعیت‌های ژئوپلیتیکی در مناطق گوناگون یا در کشورها، معمولاً منابع و امکاناتی که سبب جلب توجه قدرت‌ها می‌شوند، همانند منابع طبیعی و ثروتی یا موقعیت جغرافیایی و استراتژیک، بر سر راه‌های عمده بازرگانی بین‌المللی در خشکی یا دریا بودن، قرار گرفتن در کنار تنگه‌های حساس استراتژیک و نهایتاً بحث همسایگان آن کشور خاص مدنظر می‌باشد. (مجتهدزاده، ۱۳۷۷: ۱۶۵) لذا با توجه به مراتب فوق، این تحقیق در پی یافتن رابطه بین دو متغیر ژئوپلیتیک لبنان و روابط خارجی این کشور است تا چالش‌ها و امتیازات ناشی از این موقعیت، مشخص گردند.

۲- طرح مسأله:

صاحب‌نظران، نگرش‌های متفاوتی را نسبت به ماهیت و موضوع ژئوپلیتیک ارائه داشته‌اند. اما « به طور کلی ژئوپلیتیک تاثیر عوامل جغرافیایی بر سیاست را بررسی می‌کند ». (جعفری ولدانی، ۱۳۸۱: ۲) باید توجه داشت که نقش هر کشور در سیاست بین‌الملل، فقط به تمایلات، افکار و عقاید اداره‌کنندگان سیاست خارجی آن دولت بستگی ندارد. به عبارت دیگر، اولیای امور به آن حدی که تصور می‌شود در انتخاب روش‌های سیاسی آزاد نیستند بلکه زمینه فعالیت و قدرت آنها بسیار محدود است زیرا عوامل و وضعیت‌های خاصی وجود دارند که تاثیر عمیقی در سیاست خارجی هر کشوری می‌گذارند و یکی از مهم‌ترین این عوامل تاثیرگذار، وضعیت ژئوپلیتیکی هر کشور می‌باشد. (عزتی، ۱۳۸۶: ۱)

لذا جایگاه یک کشور در نظام بین‌الملل، میزان دسترسی به منابع طبیعی، تاثیرات آب و هوا، طول مرزها، ناهمواری‌ها، همسایگی با دولت‌های مختلف، خود سبب بروز تعاملات متفاوتی در عرصه تعاملات جهانی می‌گردد. اهمیت دیگر مباحث ژئوپلیتیک در این نکته است که چون بررسی رابطه بین عوامل جغرافیایی و سیاست کشورها مدنظر است بر همین اساس می‌توان با تکیه بر داده‌های جغرافیایی، آینده و خط‌مشی سیاسی کشورها را تا حدودی پیش بینی نمود و نهایت اینکه چنانچه کشورها توانایی لازم در بهره‌وری از موقعیت مساعد جغرافیایی خود را نداشته باشند، قدرت‌های خارجی بر اساس منافع خود از آنها بهره می‌برند و به نوعی بحران‌زایی می‌کنند. لذا ژئوپلیتیک عاملی است حائز اهمیت که هم می‌تواند فرصت‌هایی را به وجود آورد و هم چالش‌هایی را سبب گردد.

« سال‌های دهه ۱۹۸۰ میلادی را باید سال‌های شکوفایی علمی ژئوپلیتیک قلمداد کرد ». (میرحیدر، ۱۳۸۴: ۱۷) حاصل کوشش‌های نظریه پردازان در این حوزه مطالعاتی، امروزه اساس سیاست خارجی قدرت‌های بزرگ را شکل داده است. خاورمیانه نیز به عنوان منطقه‌ای بحران خیز همواره مورد توجه سیاست‌مداران و سازمان‌های بین‌المللی بوده و همچنین بخشی از ژئوپلیتیک جهان می‌باشد. اهمیت این منطقه در حدی است که تجزیه و تحلیل امنیت بین‌الملل بدون در نظر گرفتن تحولات و چالش‌های موجود در خاورمیانه غیرممکن است و سبب انحراف در تحلیل می‌گردد. در این راستا، کشور لبنان به عنوان کوچکترین سرزمین خاورمیانه، پس از بحرین، با ۱۰۴۵۳ کیلومتر مربع مساحت در آسیای جنوب غربی قرار دارد. این واحد سیاسی از شمال و شرق به سوریه، از جنوب و جنوب شرقی به فلسطین و از غرب به دریای مدیترانه محدود می‌شود. (گلی زواره، ۱۳۸۱: ۴۲۵)

این کشور با وسعت نه چندان زیاد به لحاظ جایگاه ژئوپلیتیک، ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک خود بخشی از کانون تحولات این منطقه به شمار می‌رود و از زوایای مختلف مورد توجه ملل جهان می‌باشد. زیرا از نظر ژئوپلیتیکی موقعیتی حساس قرار گرفته که از رهگذر آن هم امتیازاتی نصیبش گشته و هم دچار آسیب‌پذیری‌هایی گردیده است. از یک سو با قرار گرفتن در محل تلاقی سه قاره اروپا، آسیا و آفریقا امکان ارتباط تجاری، فرهنگی، اقتصادی بین سه

قاره مذکور را فراهم نموده و عنوان دروزاه‌ی شرق را به خود اختصاص داده است از سوی دیگر همجواری‌اش با مناطق بحرانی، از آن منطقه‌ای خاص و در عین حال ناامن و بی‌ثبات ساخته است. (پرغو، ۱۳۸۴: ۲۰)

با این حال به لحاظ گردشگری از زیباترین مناطق آسیا به شمار می‌رود و ملقب به عروس خاورمیانه می‌باشد. در رابطه با ساخت ترکیبی قدرت توجه عالمان سیاست را به خود جلب نموده و از نظر نوع چالش‌ها و بحران‌های داخلی و خارجی بهترین مطالعه موردی است. همچنین وجود بازیگران غیردولتی به ویژه نهضت‌های اسلامی از جمله حزب-الله، در کنار تعدد و تنوع طوایفی از لبنان جامعه‌ای به ظاهر کوچک اما پیچیده ساخته است. به نحوی که گاه ریشه برخی معضلات خاورمیانه را باید در این سرزمین بررسی نمود. (مرکز الاستشارات و البحوث، ۱۳۸۸: سخن ناشر)

در این رساله همانگونه که اشاره گردید، تاثیرات ژئوپلیتیک لبنان بر روابط خارجی این کشور مورد پژوهش قرار گرفته است. در گذر تاریخ همواره قدرت‌های غربی، اهمیت استراتژیک لبنان را در نظر داشته‌اند، لذا کشور مذکور سالیانی را به عنوان تحت الحمایه کشور فرانسه گذرانده است. قابل ذکر است که تاثیرات نفوذ فرانسه در لبنان منجر به ترویج فرهنگ مسیحیت، تفرقه افکنی و قانون گذاری‌های خاص در این کشور گردیده است به نحوی که از آن دوران مسیحیان مارونی نقش عمده‌ای در سیاست‌های لبنان ایفا می‌کنند. امروزه نیز کشورهای غربی از جمله ایالات متحده ی آمریکا و متحدین نیابتی‌اش همچنان در صدد هم سو سازی سیاست های لبنان با الویت های خود میباشند. (گلی زواره، ۱۳۸۲: ۱۸۷)

در رابطه با مستقل شدن لبنان، ژنرال کاترو از سوی دوگل، استقلال لبنان را در ۲۲ نوامبر ۱۹۴۳ اعلام کرد اما هنوز هم آثار آن دوران تا حدی پا برجاست. در مورد جایگاه لبنان نزد ایالات متحده آمریکا نیز شرایطی مشابه حاکم می‌باشد. موقعیت ویژه لبنان در خاورمیانه برای آمریکا مطرح بوده و امروزه به دلیل هم سوئی ایران با لبنان بیشتر به این موضوع نظر دارد و همواره بر اساس مقتضیات و منافع خود در خاورمیانه با لبنان برخورد نموده است. بر همین اساس در مورد حملات رژیم صهیونیستی به لبنان، سیاست سکوت توأم با رضایت در پیش گرفته و همواره در جنگی نابرابر بین اسرائیل و لبنان از طرفین خواسته است که از خود خویشتن‌داری نشان دهند و حتی در مقاطعی، آمریکا نیروهای نظامی خود را در حمایت از رژیم صهیونیستی وارد خاک لبنان نموده که به واکنش شدید نیروهای اسلامی و کشتاری وسیع منجر گردیده است. (مرکز الاستشارات و البحوث، ۱۳۸۸: ۷۴)

به عبارتی، داشتن مرز مشترک با فلسطین اشغالی و به تبع آن اسرائیل، عواقب خاص خود را برای لبنان به همراه داشته و حتی سبب بروز فجایعی گردیده. مهاجرت فلسطینی‌ها به لبنان نیز هم در تنوع جمعیتی موثر بوده و هم بهانه‌ای برای حملات اسرائیلی‌ها محسوب می‌شود. به دنبال مهاجرت فلسطینیان رانده شده از سرزمین‌های اشغالی به این کشور، بارها تجاوزات رژیم صهیونیستی به لبنان با همین بهانه انجام شد که حتی در مقاطعی تا شهر بیروت

نیز پیشروی کردند. به عنوان نمونه حملات سال های ۱۹۷۸م و ۱۹۸۲م اسرائیل به لبنان به بهانه حضور و فعالیت گروه های فلسطینی در این سرزمین صورت گرفت. هر چند اسرائیل در دوره های بعد نیز به بهانه های مختلف اقدام به تجاوز به خاک لبنان نمود و هنوز هم کشور مذکور از بابت همسایه بحران زای خود آسوده خاطر نمی باشد. (نادری سمیرمی، ۱۳۷۶: صص ۱۳۲-۱۳۰)

سوریه نیز از دیگر همسایگان لبنان می باشد که دارای بیشترین مرز مشترک با این کشور است. از دیرباز، سوریه به دلایل تاریخی و جغرافیایی لبنان را حوزه امنیتی خود می داند لذا در سیاست خارجی آن عمده ترین نقش را بر عهده دارد. به عبارتی، سیاست خارجی لبنان صورت مستقلی ندارد و تنها تابع تحولات ملی یا ناشی از حاکمیت دولت مردان حاکم نمی باشد، بلکه متأثر از معادلات منطقه ای به طور اخص و معادلات بین المللی به طور اعم است. دو کشور مذکور دارای خصومتی تاریخی نیز می باشند که به دوران استقلالشان باز می گردد. در میان مسیحیانی که استقلال لبنان را پیروزی طیف ملی گرای لبنان می دانند، برخی از آنها معتقدند سوریه، مطامعی در کشور لبنان دارد و همواره در پی از میان بردن ساختار نظامی، سیاسی این کشور است. دخالت های سوریه در لبنان پس از پیمان طائف شکل پیچیده تری به خود گرفته و در بعضی موارد تا حدی پیش رفته که توان تصمیم گیری مستقل از لبنان را سلب نموده است. هرچند وجود سوریه برای لبنان و حمایت هایش از این کشور کوچک می تواند به نوعی فرصتی نیز برای لبنان تلقی شود؛ اما در کل، دخالت هایش در این کشور بیشتر از حمایت هایش می باشد و به دنبال پیشبرد منافع ملی خود است. (پرغو، ۱۳۸۴: ۱۳۶)

در مورد روابط لبنان با جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک قدرت منطقه ای باید اشاره نمود که رابطه این دو کشور در دوران قبل و بعد از انقلاب اسلامی ایران، نوسانات خاص خود را داشته است. به طور خلاصه، پیش از انقلاب اسلامی ایران، این روابط بیش از آنکه در راستای منافع ملی هر دو کشور باشد، در جهت خواست رهبران رژیم سابق با توجه به سیاست آنها در همکاری با دولت غاصب اسرائیل بوده است. از سیاست های خاص رژیم سابق ایران، کاستن از قدرت فلسطینیان ساکن در لبنان بود که برای احقاق حقوق حقه خود مبارزه با رژیم صهیونیستی را در پیش گرفته بودند. روابط بین این دو کشور بعد از انقلاب اسلامی به ویژه در زمینه فرهنگی، گسترش فراوانی پیدا کرد. بعد از گذر از دهه ۸۰ م که لبنان درگیر جنگ های داخلی و تجاوزات خارجی رژیم صهیونیستی بود، نهایتاً با انعقاد پیمان طائف، جمهوری اسلامی ایران به طور گسترده ای روابط خود را با دولت فعلی توسعه داده است و دو طرف تمایل خود را به گسترش مناسبات در زمینه های مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی بیان کرده اند. لبنان نیز در موضع گیری های خود نسبت به جمهوری اسلامی ایران در سازمان های بین المللی، روابط استراتژیک سوریه و ایران و همچنین عدم تحرک گروه های طرفدار انقلاب اسلامی ایران در لبنان را لحاظ کرده است. در ضمن نزدیکی روابط سوریه با ایران این امکان

را برای ایران بوجود آورده است تا نقش مهمی در صحنه لبنان ایفا کند. (مراکز الاستشارات و البحوث، ۱۳۸۸، ۷۲-
(۷۱)

به طور کلی این شرایط، پیامدهای مثبت و منفی را برای دو کشور مورد نظر حاصل نموده است. از جمله حمایت ایران از حزب الله لبنان، در بین کشورهای مخالف به معنی حمایت از تروریسم تعبیر و تبلیغ شده است و ایران را متهم به دخالت در امور داخلی لبنان اعم از نظامی، امنیتی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی می‌کنند. موفقیت‌های ایران در عرصه لبنان و عراق و همچنین روابط این کشور با سوریه، سبب برانگیخته شدن واکنش‌های منفی در بین سران عرب سنی و هراس کشورهای عربی از شکل‌گیری هلال شیعی در منطقه شده است. تاثیر ایران بر شیعیان لبنان و حمایت مادی، معنوی از حزب الله میزان دشمنی اسرائیل را علیه ایران تشدید نموده. به موارد فوق می‌توان صحبت‌های مقامات رسمی کشورهای غربی را نیز اضافه نمود که حمایت ایران را از جنبش‌های ضد اسرائیلی مانند حزب الله را مانعی در راه رسیدن به صلحی فراگیر بین اعراب و اسرائیل در منطقه قلمداد می‌کنند و در واکنش به سیاست فوق، حزب الله نیز همانند ایران همواره مخالفت خود را با روند صلح اعلام کرده و آن را صلحی آمریکایی، ناعادلانه و توطئه‌ای علیه اسلام و اعراب می‌دانند. برای لبنان هم ارتباط با ایران سبب خلق بحران‌هایی گردیده است؛ زیرا جلوگیری از نفوذ ایران در این سرزمین و خلع سلاح حزب الله به عنوان متحد ایران، خود بهانه‌ای برای چالش‌آفرینی از جانب اسرائیل و کشورهای غربی برای لبنان بوده و می‌باشد. اما از آثار مثبت حاصل از روابط ایران و لبنان می‌توان به موارد مختلفی اشاره نمود. از جمله: موفقیتی که حزب الله به عنوان جنبش مورد حمایت ایران در عرصه‌های رویارویی با رژیم صهیونیستی کسب کرده، جایگاه ایران را در فرایند صلح خاورمیانه افزایش داده است.

به عبارتی، جایگاهی که حزب الله در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی به لحاظ نظامی و اطلاعاتی دارد به نوعی ارتقاء دهنده جایگاه نظامی، اطلاعاتی، سیاسی، فرهنگی ایران است و در واقع در شرایط کنونی که ایران هر از چندگاهی از سوی مقامات کشورهای غربی در معرض تهدید وقوع جنگ قرار می‌گیرد، بهره‌مندی از توان‌مندی‌های مختلف حزب الله در عرصه‌های مختلف داخلی و خارجی، می‌تواند ابزار بازدارندگی ایران در شرایط وقوع جنگ احتمالی باشد.

جهان عرب نیز اکنون به این باور رسیده که ایران با توجه به قدرت نرمی که در کشورهای منطقه به ویژه عراق و لبنان دارد و نفوذی که از طریق حزب‌الله به گروه‌های جهادی فلسطین دارد، نقش محوری را در منطقه ایفا می‌کند. پس با توجه به جایگاه و مسأله فلسطین در بین جهان عرب و به خصوص در بین افکار عمومی، اتخاذ هرگونه سیاستی مستلزم رایزنی با ایران است که این خود نیز مستلزم روابط با ایران می‌باشد. اثر دیگر، وجود حامی منطقه‌ای می‌باشد. حامی منطقه‌ای یکی از عناصر قدرت مادی محسوب می‌شود، در این میان حزب‌الله لبنان برگ برنده رسمی در دست ایران است که از طریق آن می‌تواند در بازی خود با طرف‌های خارجی، نقش تاثیرگذاری داشته باشد. از جهت دیگر حمایت کشورهای در تقابل با اسرائیل، از لبنان می‌تواند امتیازی برای این کشور تلقی شود. در این راستا ایران

به دلیل اختلافات ایدئولوژیکی که با اسرائیل دارد، از جبهه مقاومت اسلامی حمایت می کند اما نهایتاً حمایت کشوری با پتانسیل های ایران از لبنانی که هم مرز با اسرائیل اشغالگر می باشد، هم فرصت برای این کشور محسوب می شود و هم با توجه به مصادیقی که به آنها اشاره گردید، بحران را میباید.

با عنایت به توضیحات فوق و در نظر گرفتن موقعیت جغرافیایی حساس لبنان، این نکته آشکار می شود که این کشور از نقش ژئوپلیتیکی مهمی در سطح منطقه ای و بین المللی برخوردار است. که از رهگذر چنین موقعیتی هم فواید و امتیازاتی نصیبش گردیده و هم آسیب هایی را دچار شده است که امنیت ملی و استقلالش را به خطر انداخته است. این شرایط، شناخت کشور مورد نظر را از جنبه ژئوپلیتیکی ضروری ساخته است. در این تحقیق تلاش گردیده از زاویه ای جدید، تاثیرات ژئوپلیتیک لبنان بر روابط خارجی اش چه در تاریخ سیاسی گذشته این کشور و چه در شرایط فعلی مورد بررسی قرار گیرد تا مشخص گردد که چنین جایگاه جغرافیایی برای لبنان به چه صورت بحران ها و امتیازاتی را خلق نموده است و همچنین مضاعف بودن این بحران ها بر فرصت هایش مشخص گردند.

۳- سوال و فرضیه تحقیق:

سوال اصلی: ژئوپلیتیک لبنان چه تاثیری بر روابط خارجی این کشور دارد؟

فرضیه اصلی: موقعیت جغرافیایی لبنان، هم فرصت هایی ایجاد کرده و هم چالش هایی در روابط خارجی آن به وجود آورده است.

فرضیه فرعی: قرار گرفتن کشور لبنان در کنار کانون های بحران، امنیت ملی و استقلال این کشور را به خطر انداخته و واقع شدن در کنار دریای مدیترانه و همچنین در محل تلاقی سه قاره سبب خلق موقعیت های تجاری و ارتباطی برای این کشور گردیده است.

۴- تعریف عملیاتی متغیرها و مفاهیم به کار رفته در تحقیق:

با توجه به اینکه در تحقیق، متغیر مستقل به عنوان علت و عنصر تاثیرگذار و متغیر وابسته به عنوان معلول و عنصر تاثیرپذیر، جایگاه های خاص و جداگانه ای را دارا می باشند، «ژئوپلیتیک لبنان» به عنوان متغیر مستقل و «چالش ها و فرصت های به وجود آمده در روابط خارجی این کشور» به عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شده است.

الف: تعریف عملیاتی متغیر مستقل - (ژئوپلیتیک لبنان):

_قرار گرفتن در محل تلاقی سه قاره اروپا، آسیا و آفریقا؛

__ واقع شدن در معرض ارتباطات بین المللی؛

__ دارای موقعیت هیدروپلیتیکی مناسب، همجواری با دریای مدیترانه و دسترسی به آب های آزاد بین المللی؛

__ به لحاظ وسعت کشور، کوچکترین سرزمین خاورمیانه بعد از بحرین است، با مساحت ۱۰۴۵۲ کیلومتر مربع؛

__ از نظر موقعیت جغرافیایی، در میانه شرقی مدیترانه، در عرض جغرافیایی ۳۴ درجه از خط استوا، ۳۶ درجه شرقی دریای مدیترانه و در نیم کره نصف النهار گرینویچ واقع شده است؛ (مرکز الاستشارات و البحوث، ۱۳۸۸: ۷)

__ به لحاظ موقعیت ارتباطی و حمل و نقل، لبنان دارای بنادر بیروت، طرابلس، جونیه، سه خط راه آهن (بیروت-ریاق-دمشق، خط ساحلی که به خطوط سوریه- ترکیه- عراق متصل است، خط ریاق- بعلبک- حمص)، جاده های بین المللی (ناقوره- طرابلس؛ بیروت- دمشق؛ اشته- حمص) و فرودگاه بین المللی بیروت میباشد؛

__ داشتن جایگاه ویژه در معادلات آبی خاورمیانه به لحاظ شبکه آب های گسترده در این سرزمین که شامل رودخانه های لیطانی، زهرانی، الاولی در جنوب و رودخانه های العاصی، جوز، ابراهیم و الکل در شمال می باشد؛ (پرغو، ۱۳۸۴:

(۱)

__ همسایگی لبنان با سوریه، فلسطین اشغالی و به تبع آن با اسرائیل، به عبارتی لبنان با مناطق بحران زا همجوار میباشد؛

__ پرجمعیت ترین کشور به نسبت خاک خود در خاورمیانه که این جمعیت دچار معضل فرقه گرایی و عدم توزیع متوازن در سطح کشور نیز میباشد؛

__ تعدد نژادی (۸۳٪ اعراب مسلمان، ۸٪ اعراب فلسطینی، ۵٪ ارامنه، ۴٪ بقیه نژادها)، تعدد طوایف مذهبی (وجود ۱۸ فرقه رسمی دینی)؛

__ استقرار مهره حزب الله به عنوان یکی از قوی ترین احزاب منطقه و نهادی سیاسی، اجتماعی، مذهبی در جنوب سرزمین لبنان؛

__ منابع طبیعی سرزمین لبنان که شامل بخش های کشاورزی، صنایع و معادن، جهانگردی و انرژی میباشد. به طور کلی شاخص های اقتصادی لبنان مد نظر است که گردشگری و بانکداری اهم آنها هستند؛

وجود نهادهای متنوع سیاسی- اجتماعی در لبنان به عنوان یکی از عوامل متغیر در ژئوپلیتیک که شامل، احزاب چپ ترقی خواه، احزاب مسیحی و احزاب اسلامی(شیعه - سنی)، احزاب و گروه‌های اقلیت هستند؛

لبنان به لحاظ تقسیمات کشوری به پنج استان بیروت، جبل، بقاع و استان‌های شمالی و جنوبی تقسیم شده است.

ب: تعریف عملیاتی متغیر وابسته_ (چالش‌ها و فرصت‌های به وجود آمده در روابط خارجی لبنان) :

نمونه‌هایی از چالش‌ها عبارتند از:

- تهدید امنیت ملی لبنان توسط همسایگان به دلیل ادعاهای تاریخی سوریه نسبت به لبنان، طمع ورزی و تجاوزات اسرائیل نسبت به این سرزمین، مهاجرت و فعالیت فلسطینی‌ها در لبنان که خود بهانه‌ی حملات مکرر رژیم صهیونیستی بوده است؛

_ پیوستگی شدید سیاست خارجی لبنان به سوریه و عدم توانایی رهبران کشور در اتخاذ تصمیمات مستقل؛

_ وابستگی به نیروهای خارجی و دخالت بسیاری از کشورهای دارای نفوذ در امور جاری لبنان؛

_ تبدیل شدن کشور به صحنه رقابت قدرت‌های بزرگ و منطقه‌ای و در نهایت بین‌المللی شدن بحران‌ها؛

_ به خطر افتادن استقلال و اشغال بخش‌هایی از جنوب لبنان توسط اسرائیل یا نیروهای تحت حمایت نیروهای رژیم صهیونیستی؛

_ ایجاد بحران در روابط خارجی با همسایگان به دلیل اختلاف در بهره برداری از منابع آبی؛

_ نبودن ثبات، امنیت و حاکمیت سیاسی دولت؛

_ عدم توانایی دولت در تعقیب منافع ملی و استفاده ابزاری سایر کشورها از شرایط لبنان در جهت رسیدن به اهداف و منافع خودشان در روابط خارجی؛

_ نفوذ فرانسه در لبنان و تاثیرگذاری‌اش در سیاست خارجی آن، به عنوان کشوری فرمانطقه‌ای که پیشینه‌ی شکل گیری لبنان توسط این کشور، دوران تحت الحمایگی که به لبنان تحمیل گردیده است و وجود ارتباط بین برخی رهبران دولت لبنان با مقامات فرانسوی در این امر دخیل می‌باشد؛

_ تلاش و دخالت‌های آمریکا در جهت روی کار آمدن دولت‌های طرفدار غرب در لبنان و بحران‌زایی در جهت جلوگیری از نفوذ دولت‌های مخالف با سیاست‌های آمریکا و اسرائیل (سوریه و ایران) در این سرزمین.